УДК 378.11(043.3)

Олена КІРДАН

доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри педагогіки та освітнього менеджменту
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини,
м. Умань, Україна
e-mail: kirdan_olena@ukr.net
ORCID ID https://orcid.org/0000-0002-7295-4722

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ У XVIII СТОЛІТТІ

Проаналізовано законодавчі документи, вміщені у першому зібранні 1649–1802 рр. «Полного собрания законов Российской империи», законодавчі акти й архівні документи досліджуваного періоду, на основі чого простежено розвиток освіти на українських землях та констатовано її високий рівень до заснування закладів вищої освіти у Російській імперії. Доведено, що державна освітня політика Російської імперії через відповідне законодавство, була спрямована на заборону та знищення української мови, скорочення чисельності та закриття українських шкіл, ліквідацію українських освітньо-культурних закладів вищої освіти, усунення від влади україномовних чиновників, стримування розвитку вищої освіти. Акцентовано, що всупереч антиукраїнській державній освітній політиці Російської імперії, перешкоджанню створення української національної школи, нищенню національної свідомості та самобутньої державності та культури, на українських землях розширювалася мережа навчальних закладів різних типів.

Ключові слова: *освітня політика, українська національна школа, антиукраїнська державна освітня політика Російської імперії, розвиток освіти, система освіти, університет.*

Постановка проблеми. Упродовж століть український народ боровся за свою незалежність та волю, відтак українська школа була та залишається осередком національно-патріотичної ідеології та запорукою духовної деокупації. Саме тому в педагогічних закладах вищої освіти слід особливу увагу звернути на вивчення студентами історії української педагогіки та набуття ними загальних та предметних компетенцій щодо розуміння державотворчої функції національної школи. Загалом історія української педагогіки виконує не тільки пізнавальну, аксіологічну, ідентифікаційну функції, але й відіграє пріоритетну роль у підготовці професійних педагогів, впливає на формування педагогічної свідомості, педагогічної культури і педагогічного мислення, а відтак виступає засобом формування української національної ідентичності. У цьому контексті

звернення до першоджерел детерміноване дією низки сучасних факторів глобального, національного, політичного та культурного розвитку України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Якщо простежити розвиток вищої освіти на території сучасної України, то слід зазначити, що впродовж тривалого часу чимало дореволюційних, радянських та сучасних дослідників [9; 10; 13; 15; 16; 18 та ін.] вперто ігнорували здобутки української вищої школи, помилково наголошуючи, що першим вищим навчальним закладом на теренах Російської імперії став Московський університет (1755 р.). Категорично відстоюючи позицію першості саме української вищої школи стверджуємо, що задовго до створення Московського університету, на теренах України вже був власний позитивний досвід розбудови вищої школи: Острозької слов'яно-греко-латинської академії (1576–1636 рр.), Києво-Могилянської академії (1632 р.), Львівського університету (1661 р.) та неодноразові спроби у XVIII ст. заснування університетів. Вищевказані навчальні заклади зробили суттєвий вклад у розвиток української освіти, науки і культури, а організація їх діяльності й до нині є предметом вивчення вітчизняних педагогів, істориків, культурологів.

Постановка завдання. На основі аналізу законодавчих, архівних та інтерпретаційних джерел з'ясувати організаційні передумови розвитку вищої освіти в Україні у XVIII столітті.

Виклад основного матеріалу. Писемні пам'ятки про освіту за дохристиянської доби (стародавнє письмо з Кам'яної Могили під Мелітополем (датоване VI тисячоліттям до н.е.), Велесова книга та ін.), здобутки освіти та педагогічної думки в Київській Русі, освітній рух та педагогічна думка в Україні литовсько-польської доби та в Козацько-Гетьманській республіці свідчать про високий рівень розвитку теорії та практики освіти й виховання від найдавніших часів до періоду українського національного відродження.

Обстоюючи першість розвитку освіти в Україні та окреслюючи організаційні передумови розвитку вищої освіти, опираємось на законодавчі документи, вміщені у виданні «Полное собрание законов Российской империи». Для підтвердження випереджувального розвитку освіти на українських землях

нами проаналізовано 40 томів першого зібрання (1649–1825 рр.). У першому ж томі зібрання міститься інформація, що 17 травня 1649 р. царем Олексієм Михайловичем було надіслано Грамоту Київському митрополиту Сильвестру Косову «О присылке в Москву ученых иеромонахов Арсения Сатановского и Дамаскина Птицына для проверки Славянского перевода Библии с Греческим» у якій вказано «Ведомо нам, Великому Государю, Нашему Царскому Величеству учинилося, что учители священно-иноки Арсений, да Дамаскин Птицкий Божественного писания ведущи и Еллинскому языку навычны, и с Еллинского языка на Славенскую речь перевести умеют, и Латинскую речь достаточно знают, а Нашему Царскому Величеству такие люди годны, и Мы, Великий Государь, Наше Царское Величество, велели о тех учителях послати Нашу Царского Величества грамоту к Зосиме, Епископу Черниговскому, потому что тебя Митрополита в то время в Киеве не было; а ныне Мы, Великий Государь, Наше Царское Величество, велели о том к тебе послати Нашу Царского Величества грамоту: и вам бы Митрополиту Нам Великому Государю послужить и Нашего Царского Жалованья себе поискать, и тех учителей приговорити и прислати к Нам, великому Государю, к Нашему Царскому Величеству, для справки Библии Греческия на Славянскую речь, на время нам Великому Государю послужити; а на Москве, у Нашего Царского Величества побыти им вольно, по их воле и хотению» [20, с. 166]. Отже, цей факт промовисто свідчить, що саме у Києві були висококваліфіковані богослови-перекладачі.

Сучасними російськими вченими, зокрема В. Мамяченковим [13] заперечуються та ігноруються факти щодо соціокультурного феномену та просвітницької ролі Києво-Могилянської академії, високий статус якої унаочнимо таким прикладом – 26 вересня 1701 р. надано Грамоту Преосвященному Варлааму Ясинському, митрополиту Київському «О невозбранении обучаться в Киевской академии русским приходящим из других стран людям» в якій вказано: «Божиею милостию … Преосвященному Варлааму Ясинскому, Митрополиту Киевскому и Галицкому и Малыя России, Наше Царского Величества милостивое слово. В нынешнем 1701 году, по нашему Великого Государя, Нашего Царского

Величества указу, а по челобитью твоему богомольца Нашего, дана сия Наша Царского Величества жалованная вторая подтверждающая грамота в Киевский Братский монастырь Игумену и ректору с братией, в которой изображено: велено по прежней и по нынешней Нашей, Царского Величества, жалованным грамотам, в прежних Киевских училищах и школах, которые давно основаны и построены при монастыре Братском, при бывшем Преосвященном митрополите Петре Могиле, чрез своих православных Префектов и Профессоров и Учителей, детям Российского народа всяких чинов и из иных стран приходящих, благочестивой Греко-российской веры ревнителям, преподавать со усердным тщанием и радением, отнюдь не отлучаться ни в Святые Восточные Церкви исповедания» [21, с. 173–174].

Про те, що на українських землях були високо освічені люди, яких бракувало у Москві свідчать, зокрема, два накази № 2967 від 16 грудня 1715 р. «Именной, данный Резиденту Веселовскому «О приискании из приказных людей, бывших в Цесарской службе и знающих Славянский язык, от всех Коллегий по одному человеку» та № 4438 від 23 січня 1724 р. «О приуготовлении переводчиков книг обучением их художествам».

На зросійщення та асиміляцію українців було спрямовано низку наказів, зокрема 16 грудня 1731 р. надано «Жалованную грамоту Харьковскому Покровскому монастырю и при оном находящимся Словяно-греко-латинским школам» у якій йшлося: «… для прославления имени Божия и защищения Российской Церкви, так и для светских разных наук, о том всем известно, и собственно в Регламенте Духовном, выданном в 721 году, объявлено, чтобы каждый Архиерей в своих епархиях имел школы и семинарии, о чем також де и другими указами подтверждено было. А ныне Нашему Императорскому Величеству богомолец Наш Преосвященный Епифаний, епископ Белоградский и Обоянскиий, всеподданнейше бил челом, что он Преосвященный Епископ в своей епархии в городе Харькове, в надежде лучшего священства и к защищению Российской церкви, основал училищный Покровский монастырь и в нем Славено-греко-латинские школы каменные, и учредил того же Игумена над школами и

учителями Ректором, для лучшего управления и смотрения как учителей, так и учеников, да еще Префекта и учителей, а именно всех 7 человек, от чего де не токмо священству, но и отечеству Российскому, по милости Божией, не малой плод происходит. … И Мы … Всемилостивейше пожаловали, указали: тому Харьковскому училищному Покровскому монастырю и в нем Славено-Греко-Латинским школам, Игумену и Ректору, такожде учителям быть вечно и ненарушимо и оной содержать по Нашим Императорским указам и по Духовному Регламенту, непременно. А в том монастыре Игумену и Ректору и всем учителям довольствоваться теми доходами, чем они, по рассмотрению Епифания, епископа Белоградского и Обоянского, яко первого строителя того монастыря и училища удовольствованы. А учить всякого народа и звания детей православных, не только Пиитике, Риторике, но и Философии и Богословию, Славено-Греческим и Латинским языкам. Також де стараться, чтоб такие науки вводить на собственном Российском языке и преподавать учение с усердным тщанием, ревностию и радением, отнюдь не отлучаясь ни в чем Святые Восточныя церкви исповедания, а неспокойных и вражды творящих учителей и учеников унимать и смирять, и ни до какого своевольства не допускать» [22, с. 394–395]. Отже, згідно із грамотою навчання та проведення церковних служб проводилось виключно російською мовою.

Зміст вказаних законодавчих актів свідчить про достатньо високий рівень розвитку освіти на українських землях ще до заснування університетів у Російській імперії. Разом з тим стверджуємо, що звернення до історичних витоків становлення системи вищої освіти в Україні не є випадковим, адже рівень соціально-економічного розвитку країни відображає стан національної системи освіти у минулому, тому завдяки глибокому осмисленню мають пропагуватись здобутки української системи освіти, національних культурно-історичних надбань та цінностей.

Водночас духовна окупація, що розпочалась ще в часи Андрія Боголюбського (загальновідомо, що він у 1169 р. після жорстокого бою захопив Київ, розорив і місто, і храми) продовжувалась і в пізніші часи. Так у праці

вітчизняних дослідників «Мова і нація» (1994 р.) наведено численні історичні факти щодо утиснення української мови і школи у XVII – XVIII ст., а саме: «1690 р. Собор Російської православної церкви осудив «київські нові книги» С. Полоцького, П. Могили, К. Ставровецького, І. Галятовського, Л. Барановича, А. Радивиловського, наклавши на них «прокляття і анафему»; 1720 р. Указом Петра І заборонено друкувати в Малоросії будь-які книги, крім церковних, які необхідно «для повного узгодження з великоросійськими, з такими ж церковними книгами справляти… щоби ніякої різниці і окремого наріччя в них не було»; 1753 р. Указ про заборону викладання українською мовою в Києво-Могилянській Академії; 1769 р. заборона Синоду Російської православної церкви на друкування та використання та українського «Букваря» [6, с. 23–24].

Свідченням того, що утиснення української мови і школи лише поглиблювалось є наказ № 16.517 у «Полном собрании законов Российской империи» датований 17 березня 1787 р. «О заведении Типографии при Киевской Академии печатания книг на Российском и иностранных языках, и об отправлении студентов в иностранные Университеты для усовершенствования в Науках». Отже, українська мова була витіснена із книгодрукування.

В історії вищої школи України були періоди активного розвитку і поступового занепаду. Так, під гнітом імперської влади (заборона викладання українською мовою, переведення викладання на російську мову, примусове скорочення кількості студентів, переведення викладачів до Московії), з другої половини XVIII до початку XIX ст. Києво-Могилянська академія почала втрачати свої позиції прогресивного європейського закладу вищої освіти.

Період із 1760 р. до початку XIX ст. – час пошуків, пропозицій та планів української світської вищої школи – привертав увагу тогочасних істориків, громадських діячів. Перша спроба послідовно розглянути кілька проектів вищої школи була зроблена М. Максимовичем у праці «Деятельность Румянцева-Задунайского по управлению Малороссией» (1836 р.) [12]. Проте автор статті проаналізував проекти побіжно, більшою мірою у зв’язку з діяльністю

П. Румянцева. Згодом, М. Бакай приділяє увагу трьом проектам: 1760 р., 1764 р., 1767 р. [2, с. 717–718].

Низку доповідних записок, постанов, петицій із цього питання було надруковано у періодичних виданнях XIX ст.: «Киевской старине», «Чтению в обществе Истории и Древностей Российских» та ін. [8; 17; 25; 26; 28]. Водночас зауважимо, що з погляду Л. Миловидова, ці матеріали мали характер необроблений, не коментований, почасти випадковий [14, с. 65–89]. Учений на початку XX ст. з посиланням на архівні джерела проаналізував проекти вищої школи та дійшов висновку, що ідея більшості проектів вищої світської школи в Україні другої половини XVIII ст. належала українському шляхетству, яке на той час виділилось із козацької старшини і наприкінці століття перетворилось у дворянську верству.

У другій половині XVIII ст. зростають культурні потреби українського шляхетства, а Київська академія та латинські школи, які функціонували на той час, вже не могли забезпечити запити представників української старшини. Знання європейських мов не могли надати своїм учням ні Київська академія, ні латинські школи, в яких в основному вивчалися старогрецька та латинська мови із віршуванням. Згодом це стає однією із причин занепаду і Київської академії, і латинських шкіл – колегій, що існували в м. Київ, м. Переяслав, м. Харків, м. Чернігів. Поступово із загальноосвітніх шкіл вони фактично перетворюються в духовні, переважно для дітей духівництва [2, с. 725].

У 1750 р. на Лівобережній Україні діяли Київська духовна академія, Чернігівський та Харківський колегіуми та дві семінарії – Переяславська та Полтавська. Останні за обсягом викладання дорівнювали середньовічним університетам [5, с. 9]. Це доводять також архівні матеріали, які свідчать про те, що, зокрема, Переяславська семінарія вважалася вищим духовним навчальним закладом [31, арк. 1–3].

Часовий проміжок із другої половини XVIII до початку XIX ст. – час боротьби українського шляхетства за створення університету в Україні. Цей період планування, проектування університетської освіти вважаємо

передісторією нової української вищої школи [3]. У виокремленому історичному проміжку було запропоновано 7 освітніх університетських проектів, а саме: у 1760 р., у 1764 р. (два проекти), у 1765 р., у 1767 р., у 1781 р., у 1786 р. Деталізуємо кожний із них.

За дослідженнями А. Андреєва, пропозиція гетьмана К. Розумовського про заснування першої світської вищої школи в Батурині була втілена в «Проект к учреждению университета Батуринського 1760 года», підготовлений Г. Тепловим [1, с. 631]. Гетьман і президент Академії наук К. Розумовський на початку 1760-х рр. став відходити від справ у столиці і переїхав на Україну, де зайнявся проведенням реформ. Як пише А. Андреєв, ідея відкрити університет з'явилася у К. Розумовського під впливом І. Шувалова, «дружба якого з гетьманом посилювалася з роками» і який «був всією душею відданий щойно заснованому ним Московському університету і, ймовірно, в частих бесідах своїх з К. Розумовським вселив у останнього бажання надати подібну ж послугу ввіреній його управлінню Україні» [1, с. 632]. У преамбулі проекту йшлося про «схильність народу Малоросійського до вчення і наук» та про існування давніх традицій вищої та середньої освіти, так що тут щодо чисельності студентів «перед Санкт-Петербурзьким і Московським університетами великий авантаж передбачається», причому підкреслювалися переваги зв'язку нового університету зі школами в Києві, Чернігові, Переяславі, які забезпечуватимуть для студентів навчання підготовчим наукам [24, с. 67].

У «Вступі» до «Проекту» були названі причини відкриття університету. По-перше, схильність українського народу до науки, а, по-друге, велика кількість українців, які навчаються за кордоном, бо не мають української вищої школи. Третьою причиною у записці до проекту було названо низький рівень підготовки випускників існуючих навчальних закладів, що зумовлено недостатньою кількістю «знатных и достойных профессоров, которые имя носят профессоров, хотя при том никакой профессии не имеют» [24, с. 67–68].

Детальний аналіз положень «Проекту к учреждению университета Батуринського 1760 года» свідчить про те, що університету надавались більш

розгорнуті корпоративні права, корпоративне самоврядування та привілеї. Передбачав проект також наявність власного суду: керівництво навчальним закладом покладалось на Директорію з «першорядних професорів» на чолі з виборним ректором (граф К. Розумовський отримував звання «фундатора і протектора університету», але безпосередньо в управлінні участі не брав). Ректор, згідно з проектом, користувався всіма прерогативами, «звичайними для всіх Європейських Університетів» [24, с. 67–68]. Особливістю фінансування Батуринського університету згідно проекту було намагання зробити його незалежним від державної скарбниці, що гарантувала йому тільки початкову суму, а відтак планувалось утримувати університет за рахунок власних надходжень. Отже, проект Г. Теплова наділяв майбутній університет в Батурині фінансовою, навчальною та господарською автономією, приділяючи належну увагу колегіальним засадам в управлінні та дотриманню корпоративних традицій.

Згодом професор Московського університету В. Дільтей запропонував заснувати два університети: в Дерпті для Лівонії і в Батурині для України. У новому проекті українського університету було взято за основу записку Г. Теплова 1760 р. з повторенням аргументації необхідності вищої школи. Водночас до уряду надійшло клопотання від українського шляхетства «Прошение малороссийского шляхетства и старшин, вместе с гетманом, о восстановлении разных старинных прав Малороссии» [25, с. 343–345], в розділах якого про університети, гімназії та друкарні йшлося про відкриття двох університетів в Україні: одного – у Києві на чотири факультети, другого – у Батурині з трьома факультетами. Джерелом фінансування знову називався спеціальний податок з монастирів, з вільних військових сіл – митні збори.

Слід зауважити, що цього разу ініціатива про заснування вищих шкіл йшла не тільки від уряду, але й від представників української шляхетсько-старшинської верстви, проте й це клопотання не мало успіху.

У 1764 р. було скасовано гетьманство, Батурин втратив значення гетьманської резиденції, а граф К. Розумовський втратив посаду гетьмана, що, зрештою, не дозволило завершити розпочату справу [28].

У травні 1765 р. граф П. Рум'янцев звітував Катерині ІІ про свою поїздку до України. У п.17 доповідної записки він проаналізував слабкий розвиток освіти й повідомив імператриці про необхідність організації школи в українських селах і містах. П. Рум'янцев висловив думку про необхідність відкриття університетів у м. Київ і м. Чернігів (замість попереднього Батуринського), підтримуючи пропозицію про передачу монастирських маєтків під університети: для Чернігівського університету передбачався Єлецький монастир [28]. У своїй доповідній П. Рум'янцев переслідував здійснення двох задумів: бажання українського шляхетства організувати університети коштом духовенства і плани Катерини ІІ на секуляризацію монастирських маєтків. Імператриця відреагувала на доповідну, доручивши розгляд цього питання Духовній комісії й одразу ж передумала. 9 липня 1765 р. вона сповістила П. Рум'янцева про своє бажання почути прохання від українських «называемых панов» та від духовенства, тобто перенесла рішення цього питання на невизначений термін. Через два роки, у 1767 р., українське шляхетство знову порушило питання про відкриття освітніх закладів. Як зазначав М. Бакай, клопотання було про заснування університету в Переяславі, шляхетського корпусу, гімназії й «дому воспитательного для девиц» [2, с. 717–718]. На думку М. Бакая, у наказах Київського, Переяславського, Стародубського і Чернігівського шляхетств йшлося про університет, причому кожне з них хотіло заснувати вищу школу у своєму головному місті, крім Стародуба [2, с. 717–718].

Інакше з цього приводу міркував Л. Миловидов. Він вважав, що крім названих шляхетств, просять відкрити університет також Глухівське, Ніжинське й Батуринське. Окрім того, на думку дослідника, не кожне шляхетство просить відкрити університет у своєму головному місті, а тільки Переяславське та Київське. Проте Київське шляхетство більш помірковано підходило до вибору університетського міста: відкрити там вищий навчальний заклад, де буде

доцільно [14, с. 177]. Як бачимо, шляхетства активно вели боротьбу за створення вищого навчального закладу в Україні. Проте в наказах були лише прохання до імператриці без конкретних пропозицій. На жаль, ці клопотання залишились тільки на папері, уряд знову не прислухався до думки значної частини українського населення.

Наступним проектом став план відкриття вищої школи в Україні – клопотання П. Рум'янцева до Катерини ІІ у 1781 р. Так, у 12 розділі доповіді «О согласовании некоторых особенностей внутреннего строя Малороссии с порядками нового наместнического управления» [4, с. 700–701] П. Рум'янцев клопотав про відкриття університету у м. Глухів у приміщенні генерал-губернаторського будинку, який звільнився із набуттям містом статусу повітового. Як зазначав Н. Стороженко [28, с. 481], планувалося відкрити «Єкатеринінську колегію» – вищу школу на кшталт військової академії для молоді трьох губерній: Київської, Чернігівської і Новгород-Сіверської.

З більшістю поглядів графа П. Рум'янцева, представлених у доповідній записці про організацію управління Малоросією, імператриця Катерина ІІ не погодилась. Не підтримала і клопотання про вищий навчальний заклад – генерал-губернаторський будинок у Глухові передали «на дела полезные» [28, с. 481] Новгород-Сіверській губернії. Пізніше, у 1784 р. під час глухівської пожежі, цей будинок згорів.

Згодом, 29 січня 1786 р., до «Комиссии об учреждении училищ» надійшов указ Катерини ІІ про відкриття університетів у провінційних містах Пскові, Чернігові й Пензі [30]. Обов'язковою умовою при організації університетів зазначалась наявність медичних факультетів, які мали б задовольнити потреби всієї імперії у досвідчених лікарях, а також відсутність богословських відділень, оскільки на той час в Російській імперії богослов'я вивчалось у духовних училищах, а також функціонувало дві духовні академії – Московська й Київська.

До Казенної Палати Чернігова указ Катерини ІІ надійшов 5 травня 1786 р. Рішення імператриці про заснування університетів у провінційних містах збіглося у часі із здійсненням проекту про секуляризацію церковних маєтків в

Україні. У п. 12 указу до Синоду від 10 квітня 1786 р. йшлося: «обратить Троицкий, Ильинский, Черниговский монастырь для помещения университета в сем городе учреждаемого» [23, с. 576]. Отже, приміщення для університету в Чернігові було визначено.

Наступним кроком на шляху до організації вищого навчального закладу в Чернігові був указ «Именный данный Главному Директору Государственного заемного Банка Заводовскому», виданий 16 жовтня 1786 р., в якому виділялися кошти в розмірі 500000 рублів для відкриття університету [20, с. 684–685]. Робилися також спроби підбору педагогічного персоналу для майбутніх провінційних університетів, у тому числі і в Чернігові, однак із відомих професорів та академіків ніхто не виявив бажання працювати у провінційних університетах. 13 березня 1787 р. план розвитку університетів було подано на розгляд Катерині ІІ, але вона його не затвердила.

Проект під назвою «План учреждения в России университетов» (1787 р.) підготував директор народних училищ О. Козодавльов (1754–1819). У ньому передбачалось, що університети будуть всестановими та отримають часткову автономію [19, с. 191, 193]. Зазначимо, що для укладання Плану О. Козодавльов використав австрійський зразок: за розпорядженням Катерини ІІ він був направлений до Лейпцизького університету. Саме на цьому також наголошував С. Рождєственський: «Запозичення засад австрійської університетської реформи в нашому Плані 1787 р., могло, очевидно, дати тільки більш яскраве формулювання принципу, на якому давно ґрунтувалося у нас університетська освіта» [27, с. 38].

З нашого погляду, університетський план 1787 р. був одним із достатньо впорядкованих проектів університету, розроблених у XVIII ст. Як було зазначено, він значно скорочував права та привілеї корпорації професорів, обмежував самоврядні можливості, але все-таки частково зберігав виборні засади в управлінні та свободу викладання. План передбачав також відкриття на теренах імперії ще трьох університетів: у Пскові, Чернігові, Пензі [29, с. 50; 30]. Попри те, що статут народних училищ 1786 р. не розглядав питання їх

взаємозв’язку з університетами [7, с. 132–133], з нашого погляду, важливо що у передмові до статуту комісія пов’язувала проблему заснування університетів з широким розвитком мережі народних училищ, створенням єдиної системи народної освіти.

Висновки і перспективи досліджень. Отже, організаційними передумовами розвитку вищої освіти в Україні у XVIII ст. було напрацювання нормативно-законодавчого забезпечення та пристосування університетської ідеї до умов імперії. На основі аналізу законодавчих актів й архівних документів обґрунтовано випереджувальний розвиток освіти на українських землях та констатовано її високий рівень до заснування закладів вищої освіти у Російській імперії. Доведено, що державна освітня політика Російської імперії через відповідне законодавство, була спрямована на заборону та знищення української мови, ліквідацію українських освітньо-культурних закладів вищої освіти, стримування розвитку вищої освіти.

Список використаних джерел

1. Андреев А. Ю. Российские университеты XVIII – первой половины XIX века в контексте университетской истории Европы / А. Ю. Андрееев. – М. : Знак, 2009. – 640 с.

2. Бакай Н. Южно-русский дворянин XVIII века / Н. Бакай // Киевская старина. – 1885. – Т. 11, № 4. – С. 717–742.

3. Кірдан О. Л. Управління вищими навчальними закладами України (XIX – початок XX століття) : теорія і практика : моногр. / О. Л. Кірдан. – Умань : ФОП Жовтий О. О., 2015. – 453 с.

4. Доклад графа П. А. Румянцева императрице Екатерине II 1781 года // Киевская старина. – 1884. – № 12. – С. 693–731.

5. Енциклопедія освіти / АПН України ; гол. ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.

6. Іванишин В., Радевич-Винницький Я. Мова і нація. – Дрогобич : Відродження 1994. – С. 23–24.

7. Князьков А. А. Очерки истории народного образования России до эпохи

реформ Александра II / А. А. Князьков, Н. П. Сербов ; под ред. В. С. Рождественского. – М. : Польза, 1910. – 240 с.

8. Корнилов И. П. Князь Адам Чарторыйский / И. П. Корнилов. – М. : Университетская типография. – 1896. – 102 с.

9. Кулябко Е. С. Замечательные питомцы академического университета / Е. С. Кулябко. – Л. : Наука, 1977. – 288 с.

10. Кулябко Е. С. М. В. Ломоносов и учебная деятельность Петербургской Академии наук / Е. С. Кулябко ; АН СССР, Ин-т истории естествознания и техники. – М. : Изд-во АН СССР, 1962. – 216 с.

11. Курбатов С. В. Феномен університету в контексті часових та просторових викликів : монографія / С. В. Курбатов. – Суми : Університетська книга, 2014. – 262 с.

12. Максимович Г. А. Деятельность Румянцева-Задунайского по управлению Малороссией. – Т. 1. – Нежин: Типо-литография насл. В. К. Меленевского, 1913. – 399 с.

13. Мамяченков В. Н. Возникновение и развитие системы высшего профессионального образования в России: проблема периодизации / В. Н. Мамяченков // Научный диалог. – 2018. – № 2. – С. 243–251.

14. Миловидов Л. Проекти вищої школи на Чернігівщині (1760–1803 рр.) / Л. Миловидов // Записки Чернігівського наукового товариства. Праці історико-краєзнавчої секції. – Чернігів : Вид-во «Чернігівська держдрукарня», 1931. – Т. 1 –140 с.

15. Милюков П. Н. Очерки по истории русской культуры. Ч. 2 : Церковь и школа (вера, творчество, образование) : изд. журнала «Мир Божий» / П. Н. Милюков. – СПб. : Тип. И. Н. Скороходова, 1905. – 375 с.

16. Милюков П. Н. Университеты в России / П. Н. Милюков // Брокгауз Ф. А., Эфрон Й. А. Энциклопедический словарь. – СПб., 1902. – Т. XXXIV. – С. 788–800.

17. Неосуществившийся университет в Новгород-Сиверском (Два письма о нем 1802–1803 гг.) // Киевская старина. – 1882. – № 3. – С. 592–597.

18. Педагогическая энциклопедия : в 4 т. / гл. ред. А. И. Каиров. – М. : Сов. энциклопедия, 1966. – Т. 3. – 880 с.

19. Петров Ф. А. Российские университеты в первой половине XIX века: формирование системы университетского образования / Ф. А. Петров ; Гос. ист. музей. – М. : Гос. ист. музей, 1998. – Кн. 1 : Зарождение системы университетского образования в России. – 471 с.

20. Полное собрание законов Российской Империи : собр. 1-е. – СПб. : Тип. II Отделения Собственной Е. И. В. Канцелярии, 1830. – Т. 22 : 1784–1788 гг. – 1174 с.

21. Полное собрание законов Российской Империи : собр. 1-е. – СПб. : Тип. II Отделения Собственной Е. И. В. Канцеляри, 1830. – Т. 1 : 1649–1675 гг. – 1072 с.

22. Полное собрание законов Российской Империи : собр. 1-е. – СПб. : Тип. II Отделения Собственной Е. И. В. Канцеляри, 1830. – Т. 4 : 1700–1712 гг. – 890 с.

23. Полное собрание законов Российской Империи : собр. 1-е. – СПб. : Тип. II Отделения Собственной Е. И. В. Канцеляри, 1830. – Т. 8 : 1728–1732 гг. – 1004 с.

24. Проект к Учреждению Университета Батуринского, 1760 год. Писан Гр. Ник. Тепловым для графа Гетмана // Чтение в Императорском обществе Истории и Древности Российских при Московском Университете : повременное издание. Апрель – июль. Кн. 2. – М., 1863. – С. 67–68.

25. Прошение малороссийского шляхетства и старшин, вместе с гетьманом, о восстановлении разных старинных прав Малороссии, поданное Екатерине в 1764 году // Киевская старина. – 1883. – Т. 6. – С. 317–345.

26. Ренненкамф М. К. Киевская университетская старина / М. К. Ренненкамф // Русская старина. – 1899. – Ч. 7. – С. 34–49.

27. Рождественский С. В. Исторический обзор деятельности Министерства Народного Просвещения : 1802–1902 / С. В. Рождественский. – СПб : Гос. типография, 1902. – [2], II, 785, [2] с., портр.

28. Стороженко И. Реформы в Малороссии при гр. Румянцеве / И. Стороженко // Киевская старина. – 1891. – Ч. 1. – С. 478–493.

29. Ферлюдин П. Исторический обзор мер по высшему образованию в России

/ П. Ферлюдин. – Саратов : Тип-я Феокристова П. С., 1894. – Вып. I : Академия наук и университеты. – 184 с.

30. Копия указа Екатерины с предложением об основании университетов в гг. Пскове, Чернигове, Пензе. 1786 г. //ЦДІА України. – Ф. 1709, оп. 2, спр. 146, арк. 37.

31. Про навчання в Переяславській та Київській академіях сина козака с. Ісайок Данилевського Лук'яна, Івана // ЦДІА України. – Ф. 59, оп.1, спр. 8180, арк. 1–3.

Кирдан Е.Л. Организационные предпосылки развития высшего образования в Украине в XVIII веке

Проанализированы законодательные документы «Полного собрания законов Российской империи» (собрание первое 1649–1802 гг.), законодательные акты и архивные документы исследуемого периода, на основе чего прослежено развитие образования на украинских землях и констатировано его высокий уровень до основания высших учебных заведений в Российской империи. Доказано, что государственная образовательная политика Российской империи через соответствующее законодательство, была направлена на запрет и уничтожение украинского языка, сокращение численности и закрытие украинских школ, ликвидацию украинских образовательно-культурных учреждений высшего образования, отстранение от власти украиноязычных чиновников, сдерживания развития высшего образования. Акцентировано, что вопреки антиукраинской государственной образовательной политике Российской империи, препятствия создания украинской национальной школы, уничтожению национального сознания и самобытной государственности и культуры, на украинских землях расширялась сеть учебных заведений разных типов.

Ключевые слова: образовательная политика, украинская национальная школа, антиукраинская государственная образовательная политика Российской империи, развитие образования, система образования, университет.

Kirdan O. Organizational preconditions for the development of higher education in Ukraine in the 18th century

The legislative documents contained "Complete Assembly of the Laws of the Russian Empire" in the first meeting of 1649–1802, the legislative acts and archival documents of the investigated period were analyzed, on the basis of which was traced the development of education in the Ukrainian lands and established its high level prior to the establishments of higher education in the Russian Empire. It has been proved that the state educational policy of the Russian Empire in 1649–1802 was aimed at the prohibition and destruction of the Ukrainian language, the reduction of number and closure of Ukrainian schools, the elimination of Ukrainian educational and cultural higher educational establishments, the removal of Ukrainian speaking officials from authorities and deterrence education development through the relevant legislation. Despite the anti-Ukrainian state educational policy of the Russian Empire it is emphasized that the impediment to the creation of a Ukrainian national school, the abolition of national consciousness and distinctive statehood and culture, a network of educational establishments of various types has been expanded on Ukrainian lands.

Key words: educational policy, Ukrainian national school, anti-Ukrainian state educational policy of the Russian Empire, development of education, system of education, university.

Стаття надійшла до редколегії 06.05.2018 р.